

Blok studií na památku prof. PhDr. Andreje Červeňáka, DrSc.

(1932–2012)

Ivo POSPÍŠIL
(Brno)

Památce Andreje Červeňáka

S Andrejem Červeňákem (22. 5. 1932–11. 2. 2012), profesorem Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, doktora věd, člena vědeckých a profesních komisí, funkcionáře Spolku slovenských spisovatelů, editora Almanachu Nitra, zakladatele Klubu F. M. Dostojevského, nositele nejvyšších vyznamenání slovenských a zahraničních, včetně medaile od prezidenta Ruské federace, ale také **člena redakční rady časopisu Novaja rusistika**, odešla legenda slovenské, československé a světové rusistiky. Jeho dílu a jeho edicím jsme za ta léta věnovali řadu recenzí a také souborné články.¹

¹ Osobnosti a dílu A. Červeňáka jsem věnoval od 90. let minulého století značnou pozornost, viz např. studie a recenze: Dostojevskij pro čtenáře (A. Červeňák: Tajomstvo Dostojevského. F. M. Dostojevskij v recepcii. Nitra 1991, 139 stran). Opera Slavica 1993, 1, s. 51–53; Andrej Červeňák: Zázračno literatúry I. Fakulta humanitných vied VŠPg v Nitre, Katedra ruského jazyka a literatúry, Nitra 1994, Slavica 1995, roč. 64, seš. 3, 319–321; Sny a literatura [Andrej Červeňák: Dostojevského sny (Eseje a štúdie o snoch a Dostojevskom). Agentúra Fischer&TypoSet, Pezinok 1999]. HOST 1999, č. 8,

Typologii Červeňáka jako literárního vědce bych charakterizoval slovy svého eseje o Alexandru Sergejeviči Puškinovi – „most napjatý prostorem a časem“ – myslím tím především na jeho schopnost vytvářet složité strukturovaný celek česko-slovenské rusistiky – tak jsem ostatně nazval jeden svůj jubilejní článek.² Jde přitom ještě o něco víc: jde o Červeňákovu schopnost syntetizovat, překlenovat rozpory, vytvářet spoje a vidět souvislosti zjevné i skryté. Jeho národní orientace byla zakotvená v hlubinách kultury a myšlení, ať již se hlásí k různým denominacím politickým či náboženským. Myslím, že příznačně se to projevilo především

s. XIII–XIV; Koryfej československé rusistiky a slavistiky (K 70. narozeninám Andreje Červeňáka). *Slavica Litteraria*, X 5, 2002, s. 105–106; Slovenský přítel Brňanů má sedmdesát (A. Červeňák). *KAM-příloha* 2002, č. 6, s. XV–XVI; Přítel brněnské univerzity slavistiky jubluje: K sedmdesátinám prof. PhDr. Andreje Červeňáka, DrSc. *Univerzitní noviny* 2002, č. 4, s. 73; Sedmdesátinám Andrej Červeňák: jubileum vůdčí osobnosti československé rusistiky a slavistiky. *Opera Slavica* 2002, č. 1, roč. XII., s. 41–42; Dva rusistické sborníky z Nitra ve znamení kreativity Andreje Červeňáka (Andrej Červeňák: Človek a text. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, katedra rusistiky, Nitra 2001; Vladimír Solovjov po sto rokoch. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, katedra rusistiky, Nitra 2001). *Opera Slavica* 2002, č. 1, roč. XII., s. 50–53; Andrej Červeňák: Pohled z druhé strany. In: *Život a dielo Andreja Červeňáka. Spolok slovenských spisovateľov*, Filozofická fakulta UKF, Nitra 2002, s. 188–210; Literární věda v česko-slovenském kontextu (upravená verze studie Andrej Červeňák: pohled z druhé strany, in: *Život a dielo A. Č. Spolok slovenských spisovateľov*, FF UKF, Nitra 2002, s. 188–210). In: *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech (Meziliterárnosť a areál)*. Brněnské texty k slovakistice IV. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2003, s. 195–210; *Literatura, člověk a přesahy* (Andrej Červeňák: Začiatky a konce. Pre Agentúru ALFA vydalo vydavateľstvo T. R. I. MÉDIUM v spolupráci s vydavateľstvom Spolku slovenských spisovateľov v edícii SocietaS, Bratislava 2002). *Slavica Litteraria*, X 6, 2003, s. 204; Úvahy teoretika (Červeňák, A.: Literárno-teoretické reflexie o slovanskom romantizme a problémoch translológie. Univerzita Mateja Bela, Filologická fakulta, katedra slovanských jazykov, Banská Bystrica 2003). *Opera Slavica* 2003, 3, s. 58–59. Andrej Červeňák, Miloš Ferko, Dalimír Hajko, Ján Tužinský. *Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov*, Bratislava 2005. Viz naši rec. in: *Slavica Litteraria* X 10, Brno 2007, SPFFBU, X 10, *Slavica Litteraria*, s. 157–158. *Bulgakov a dnešok*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra rusistiky. Ed.: Natália Muránska. Nitra 2006. *Dostojevskij a dnešok*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Klub Fiodora Michajloviča Dostojevského. Nitra 2007. I. Pospíšil: *Ruská literatúra a literárni veda jako vize a sebereflexe*, in: *Bulgakov a dnešok*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra rusistiky. Ed.: Natália Muránska. Nitra 2006, s. 37–62; I. Pospíšil: *F. M. Dostojevskij: návrat k spisovateli (Historicitá a žánrovost)*, in: *Dostojevskij a dnešok*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Klub Fiodora Michajloviča Dostojevského. Nitra 2007, s. 66–83.

² Koryfej československé rusistiky a slavistiky (K 70. narozeninám Andreje Červeňáka). *Slavica Litteraria*, X 5, Brno 2002, s. 105–106.

Památce Andreje Červeňáka

v jeho slovakistických aktivitách. Spolek slovenských spisovatelů vytvořil dobrou tradici: vydávání série spisovatelských sborníků, které jsou výsledkem seminářů pořádaných zpravidla jednou ročně a věnovaných vždy jedné osobnosti, jež stojí blízko názorovému spektru spolku (různé modulace národního principu). Zde i při koncipování almanachu Nitra, jehož vydávání se díky osvíceným městským funkcionářům od roku 2011 ujalo město Nitra a pokračujícího v tradici slavného almanachu Nitra z roku 1844, jenž tehdy sestavil Miloslav Jozef Hurban, se projevuje Červeňákova uvážlivost a filozofická ukotvenost jeho přemýšlení o národě, kultuře a literatuře.

Červeňákovy mosty spojující slovenskou a českou kulturu, Západ a Východ, Rusko a Evropu, Slovanstvo a svět spočívaly v hlubině antropologického a antropocentrického chápání literatury a opírají se především o tvorbu a uvažování F. M. Dostojevského, jehož je Červeňák mezinárodně uznávaným znalcem.)

Od počátku Červeňákovy vědecké dráhy bylo zřejmé, že je to badatel nekonformní, který nahlíží literaturu z nečekaných, často provokativních zorných úhlů. Čeho se Červeňák chytil, to postupně obnažovalo své tajemství a šokovalo svou neobvyklostí: takto ostatně pojal i svou provokující knížku na dobové téma tzv. socialistického realismu, když v ní zachytil vnitřní krizi a nekonzistentnost tohoto pojmu v literární teorii a kritice. Od vědecky exaktních studií a knih postoupil autor k esejistickým knihám, které však neztrácejí teoretickou akribii, jež mu byla vždy vlastní (mj. Tajomstvo Dostojevského, 1991, Človek v literatuře, 1986). Zpočátku je u něho sice pozorovatelná inspirace formálními a strukturálními metodami, později se stále silněji objevují antropologické principy, které v poslední době zcela převažují.

Dvacáté století se z větší části odehrávalo ve znamení dominance imanentních metod, ale jejich kořeny ukazují na nejednoznačnost jejich technologické orientace. Dokládá to již známý spor o prameny českého či pražského strukturalismu. Ostatně sám inspirátor těchto metod Alexandr Veselovskij (1838–1906), ruskými formalisty pokládáný za předchůdce *prijomu*, je autorem pojmu vstřicný pohyb (*встречное противодвижение*), s nímž pracoval Dionýz Ďurišin.

Andrej Červeňák je komparatista, komparatistikou ostatně započala jeho vědecká dráha, a jeho srovnávací přístupy jsou opět specifické. Zkoumá sice také recepční prostředí, jeho stav a způsoby a příčiny přijímání cizích jevů, ale současně ho nejvíce zajímá začlenění cizích prvků do domácího poetologického řetězce: takto jsou koncipovány jeho nejnovější studie o přítomnosti ruské klasiky v poetice současné slovenské literatury (L. Ťažký, J. Tužinský aj.). Zajímá ho, která se ruská literatura zrcadlí v slovenské, a vidí tudíž slovenskou literaturu v širším mezinárodním kontextu. Cesty české a slovenské literární vědy se někdy míjejí, jindy se protínají, navazují na sebe, jindy jsou komplementární: právě v posledním případě Červeňákovy slovensko-ruské poetologické komparatistiky se ukazuje na to, že starou českou tradici někdy precizněji a kreativněji rozvíjejí slovenští badatelé:

to se týká srovnávací literární vědy, teorie překladu či přesněji translologie nebo metodologie či teorie a historie literárních žánrů čili genologie.

S Andrejem Červeňákem jsem se seznámil až v 80. letech minulého století, i když jsem o něm věděl již mnohem dříve; někde v Bratislavě na moji pochvalnou zmínku o jeho knize *Socialistický realizmus* v diskusi (1983) odpověděl, že to napsal hlavně proto, aby mohl vyjít jeho Dostojevskij, ale s tím jsem nesouhlasil, neboť i tato jeho kniha patří k tomu nejlepšímu, co bylo na toto, u nás, nikoli ve světě tak ostrakizované téma, napsáno.

Andrej Červeňák byl člověkem svobodomyšlným, jenž však měl své pevné názory, ale uměl naslouchat i jiným, věcně argumentovat a polemizovat; v Husově i Kollárově smyslu přál každému pravdu a svobodu a nejímal otroků, protože jím sám nechtěl být; to je podnes velmi vzácné, když si uvědomíme zoufalé mezilidské vztahy v lidské komunitě obecně a ve vědecké zvláště.

Postupně jsem se seznamoval s okruhy jeho činnosti a nepřestával jsem se podívat (i když sám také nejsem lenoch) jejich šíři, ale hlavně jejich logickému skloubení a promyšlené komplementaritě. Literární vědec s přesahem k jiným vědám, praktikující multi- a inter-disciplinaritu, současně však muž s podloženými uměleckými ambicemi pečující i o mladou generaci talentů. Měl to štěstí, že se zabýval kulturou zemí, které byly schopny a ochotny jeho zásluhy ocenit – to se stává jen nemnohým.

Citlivost projevoval ke všem a ve všem: k vlastní rodině a blízkým, k spolupracovníkům i k literatuře. Tolerantní byl také ke všem, ale mnozí si jeho shovívavosti a pomocné ruky, kterou nenacházeli na konci vlastního ramene (Mark Twain), nezasloužili. Jeho charakternost se projevovala zejména v takových věcech, jako je lojalita, přátelství a čest. Věci a pojmy, jež se pomalu, ale jistě z našeho života vytrácejí. Svobodomyšlnost jsme začali. A ještě jeden atribut, který jsme nezmínili. Služba. Erbovní heslo českého krále, cizince na trůně Jana Lucemburského „ich dien“ visící jako rytířská kořist po bitvě u Kresčaku (Crécy, 1346) na hradě ve waleském Caernarvonu ožilo v Červeňákově práci v řadě poloh, ale zejména to byla služba kolegům v jejich práci a celém oboru, podpora; také to si mnozí nezasloužili. Služba je ctnost žádající i sebezapření a také ta mizí. Jednou z takových služeb oboru je všímavost k práci druhých, třeba psaní recenzí. Jak jsem již vícekrát napsal, často víme o rusistice v Berkeley více, než v sousední pracovně. V oficiálním hodnocení je dnes psaní recenzí degradováno na psaní zpráv, které příslušnými grémii není nijak bodově hodnoceno. Kdysi dávali slovní profesori recenze svým žákům, aby se je naučili psát a dokonce je instruovali, jak v nich mají hodnotit; to jistě nebylo správné, ale ještě horší je, když se dnes psaní recenzí pokládá za činnost ponižující. Kdysi se k psaní recenzí mladí asistenti jen hrnuli, dnes čekám na napsání recenze od doktoranda již tři roky. Recenzování ovšem bylo kdysi doménou profesorů, pro něž to byla vždy šance vytvořit přitom na 10–20 stranách vlastní koncepci; tyto recenze vešly do dobové literatury

Památce Andreje Červeňáka

a světových bibliografií jako zásadní. Byly to hlubkové výzkumy, většinou dobře argumentované, s velkou poznávací hodnotou, často právě recenze iniciovaly velké debaty. Kolika recenzentům se to dnes podaří? Ten, kdo se zabývá velkým národem a jeho duchovními produkty, dobře ví, že jeho práce nebývá často oním národem a jeho vědci doceňována. Zatímco malé národy jsou vděčné, když například jejich literaturou zabývají Britové, Američané, Číňané nebo Rusové, tyto národy a jejich vědci shlížejí někdy na výkony „malých“ cizinců jako na služebné; jako by jejich jediným úkolem bylo seznamovat své méně vyspělé kultury s velkými díly jejich literatur. Zjevně axiologicko-politický aspekt měly kdysi názory některých německých slavistů z meziválečného a válečného období, s nimiž kdysi polemizoval Frank Wollman v knize *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936) a které později popsal Helmut Wilhelm Schaller v monografii *Der Nationalsozialismus und die slawische Welt* (Regensburg 2002). Z novější doby připomenutí názor jedné ruské kolegyně, že Puškin byl tak čistě ruský, že ho kromě Rusů nemůže nikdo pochopit. Takže jsem jí doporučil, aby se obrátila také k Habešanům a Prusům, s nimiž je básníkův původ, jak známo, také spjat. Andrej Červeňák si v tom vedl sebevědomě: i když recepci ruské literatury včetně jejího překládání pokládal za důležitou a sám se jí zabýval, považoval tato bádání toliko za součást komplexní literární vědy, nikoli za její podstatu; smyslem bádání je zcela neomezené zkoumání nikoli jen o Puškinovi na Slovensku, ale o Puškinovi jako takovém, nikoli jen o slovenské recepci Dostojevského, ale o Dostojevském obecně, třeba o jeho snech; recepce je tu přirozenou a ovšem specifickou součástí těchto zkoumání. Toto sebevědomé, suverénní, svobodomyšlné a ovšem dobře argumentované bádání nakonec našlo – díky uznalým lidem – nejen na Slovensku, ale i v Rusku – uznání a je tím poučné a hodné následování.

Andrej Červeňák jako citlivý člověk dobře viděl krizi humanitních oborů; krizi metodologickou, ale i mezilidskou a mezigenerační. Snažil se budovat mosty, byl vždy velkým smířovatelem protikladů a nikoho nechtěl zarmoutit, ve všem se snažil najít hodnotné jádro; byl velkým hledačem a objevovatelem hodnot a impulzů.

Ani on, který prožil šťastný a po okraj naplněný život – alespoň vnějšího pohledu soudě – neměl na růžích ustláno; vzhledem k různým okolnostem, které započaly událostmi roku 1968, zanechal své lidské a odborné stopy v Prešově, Nitře, zmíněné Banské Bystrici a ovšem v Bratislavě, kde působil v různých grémiích a jako spisovatel, včetně komise pro obhajoby nejvyšší vědecké hodnosti doktora věd, které jsme se my Češi svévolně vzdali a nahradili ji, jak je u nás často zvykem, něčím mnohem méně hodnotným a omezeným, ale lehčeji získatelným, méně významným. Bratislava byla ostatně i jeho druhým bydlištěm a uzlovým bodem jeho aktivit. Především jeho zásluhou, ovšem za spolupráce kolegů a přátel, mj. Jána Tužinského, Pavla Janíka, Jozefa Vladára, Ladislava Zrubce, Ladislava Ťazkého (někteří už také nejsou mezi námi), vybudoval tradici seminářů o sloven-

ských spisovatelích a jejich publikačních výstupů a také svazky k jubileím; měli jsme i spolu své plány, které se již nenaplní, včetně společné knížky o ruské literatuře a fenoménu Ruska vůbec.

Po odchodu člověka zůstává prázdné místo a pár vzpomínek. Po odchodu Andreje Červeňáka tu zeje obrovské vakuum a zůstává obrovská, často písemně fixovaná činnost. Nikdo není nesmrtelný, nic není nesmrtelné jaksi automaticky, vše žije dotud, dokud žijí ti, kteří tyto hodnoty sdílejí a sankcionují; tedy dokud budou žít takoví lidé, jež ctí literaturu, ruskou literaturu, slovenskou literaturu, Puškina, Dostojevského, humanismus a člověka – neboť o tom všem Červeňákovo dílo především je. Kdykoli jsem na Slovensku, kdykoli jsem v Bratislavě a hlavně v Nitře, vždy mi tu bude chybět jeho zaujatý, emotivní, přátelský hlas. Jeho dílo se uzavřelo a záleží nyní jen na nás, zda bude žít dál vlastním životem. Komu zvoní hrana (Komu zvoní do hrobu)? Tobě zvoní; každým odchodem takových lidí se zmenšuje i náš lidský ostrov, jenž jednou může v nekonečném moři zmizet beze stopy; tato slova anglického „metafyzického“ (rozuměj: barokního) básníka Johna Donna případně použitá Ernestem Hemingwayem mají cenu varování a já si nejsem jistý, zda se dílek našeho lidského ostrova, který Andrejovým odchodem zmizel, podaří aspoň zčásti zacelit a zda se najdou další, mladí, kteří ho budou dále budovat, zvětšovat, zpevňovat a zvelebovat. Ale Andrej Červeňák, nositel vysokých slovenských a ruských vyznamenání, k nimž bohužel za jeho života nepřibylo vyznamenání české, i když sám se pokládal, jak mi často říkal, nejen za rusistu slovenského, ale i československého, byl v zásadě optimistou, i když skeptickým – buďme tedy v tomto smyslu optimistickými i my; proto končíme s vírou a nadějí v obnovu všech dobrých hodnot, obnovu, jež přece musí přijít, jako po noci přichází den.